

3. BALTIJAS BIOARHEOLOGU KONFERENCE

Šī gada 15. un 16. maijā Rīgā norisinājās 3. Baltijas bioarheologu konference (*3rd Baltic Bioarchaeology Meeting*), ko organizēja Latvijas vēstures institūts kopā ar Latvijas Universitāti un atbalstīja Valsts kultūrkapitāla fonds. Konferencē nolasīto referātu tapšanā bija piedalījušies zinātnieki no 10 dažādām valstīm, turklāt tika veicināta komunikācija ne tikai starp Baltijas jūras krastos esošo valstu pārstāvjiem, bet arī iesaistīti zinātniskajā sadarbībā pārstāvji no Lielbritānijas, ASV un Islandes. Pētījumus prezentēja gan jau atzīti savu jomu speciālisti, gan arī sevi pieteica vairāki doktoranti. Tas liecina par labām bioarheoloģijas jomas nākotnes perspektīvām un iespējām veiksmīgai turpmākajai attīstībai. Konferences nozīmīgumu zinātnes un akadēmiskajai sabiedrībai apstiprināja arī tas, ka atklāšanā runas teica Latvijas Universitātes zinātņu prorektors Indriķis Muižnieks, Vēstures un filozofijas fakultātes dekāns Andris Šnē un Latvijas vēstures institūta direktors Guntis Zemītis. Jāatzīmē, ka šī konference, kaut arī samērā specifiskas un šauras tematikas, tomēr pulcēja apmēram 50 apmeklētājus katrā no abām konferences dienām.

Pārskatot konferences programmu, redzams, ka iezīmējās vairāki tēmu bloki, katrs ar savu īpašu specifiku gan tematikas, gan pētniecības metodikas ziņā.

Konferences pirmās dienas pirmās divas sesijas veidoja referāti par tēmām, kuras risinātas, bioarheologiem sadarbojoties ar eksakto zinātņu pārstāvjiem, tika prezentēti pētījumi par dažādām cilvēku kaulu ķīmiskajām analizēm, tostarp stabilo izotopu noteikšanu, kā arī seno cilvēku kaulu DNS pētījumi.

Kaulu ķīmisko analīžu jomā iezīmējas divas aktualitātes: ar analizēm risināmo tēmu loka paplašināšana un metodoloģijas uzlabošanas iespēju meklējumi, kas koncentrējas uz iespējami mazāk destruktīvu metožu izstrādi. DNS pētījumi savukārt paver unikālas iespējas risināt jautājumus, kurus ar citām bioarheoloģiskajām metodēm nevar pētīt: ģenētiskā pēctecība, radniecība gan indivīdu, gan dažādu seno cilvēku grupu starpā, iespējas noteikt dzimumu ar daudz augstāku ticamību arī gadījumos, kad ar morfoloģisko izpēti tas nav drošticami iespējams.

Līdz ar ārzemju kolēģiem šajās divās sesijās savus pētījumus prezentēja arī Latvijas pārstāvji. Ir notikuši vairāki pētījumi, sadarbojoties bioarheoloģei Gunitai Zariņai ar ķīmiķiem Arturu Viksnu, Kārli Agri Grosu, Vitu Rudoviču, Agnesi Branguli. Šo pētījumu ietvaros veiktas ķīmiskās analīzes seno cilvēku kauliem, nosakot mikroelementus, kas var liecināt gan par indivīda uzturu, gan saskarsmi ar vides piesārņojumu. Tāpat šī sadarbība veicinājusi pētniecības metožu pilnveidošanu, turklāt seno kaulu pētījumi pat spējuši sniegt ziņas, kas var būt noderīgas medicīnā – sintētisku materiālu izstrādei, kurus iespējams lietot kaulu protēžu izgatavošanai. Savukārt bioarheologu Gunta Gerharda un Elīnas Pētersones-Gordinas sadarbībā ar Latvijas Biomedicīnas pētījumu un studiju centra pārstāvjiem (Asta Ščesnaite-Jerdiakova, Liāna Pliss, Ilva Pole, Egija Zole, Jānis Ķimsis, Agnija Gustiņa, Renāte Ranka, Inta Jansone) tapis pētījums par kaulu DNS un morfoloģisko pazīmju salīdzinājumu, nosakot indivīda dzimumu. DNS rezultāti liecināja, ka fiziskajā antropoloģijā izstrādātā dzimuma noteikšana pēc iegurņa kaulu morfoloģijas ir ar augstu ticamības pakāpi. Visiem pieciem indivīdiem, kuru kaulos DNS bija pietiekami labi saglabāties, noteiktais dzimums atbilda antropoloģijas pieejas interpretācijai.

Vācijas un ASV zinātnieku grupas (*Alissa Mittnik, Iosif Lazaridis, Nick Patterson, Janet Kelso David Reich, Johannes Krause*) pārstāve Alisa Mitnika prezentēja pētījumu, kura ietvaros mēģināts noskaidrot mūsdienu Eiropas iedzīvotāju ģenētiskās saites ar akmens laikmeta iedzīvotājiem. Pētījumu rezultāti atklāja visnotaļ sarežģītu iespējamo modeli, kā notikusi jaunu cilvēku grupu ienākšana Eiropas teritorijā, šo grupu saistību ar arheoloģiskajām kultūrām un savstarpējās sajaukšanās procesu. Vienkāršoti izklāstot, līdzšinējie DNS pētījumi liecina, ka Eiropas senie zemkopji nebija radniecīgi medniekiem–zvejniekiem, ģenētiski tuvāki tie bijuši mūsdienu Tuvo Austrumu iedzīvotājiem. Tas varētu liecināt par lielo lomu, kāda ražotājsaimniecības ieviešanās procesā Eiropā bijusi cilvēku migrācijām. Mūsdienu Eiropas iedzīvotāju ģenētiskais materiāls veidojies, sajaucoties vairākām (vismaz trijām) ģenētiskajām populācijām: Rietumeiropas mednieki–vācēji, kuru ģenētiskā materiāla pēdas atrodamas visā Eiropā, bet ne Tuvajos Austrumos; agrie Eiropas zemkopji, kuru ģenētiskā izcelsme pamatā saistāma ar Tuvajiem Austrumiem, taču uzrāda arī mednieku–vācēju ģenētiskās pazīmes; Ziemeļeirāzijas grupa, kuras ģenētiskās pazīmes tuvas vēlā paleolīta Sibīrijas iedzīvotājiem un kuras atrodamas gan

Eiropas, gan Tuvo Austrumu, gan pat Amerikas pamatiedzīvotāju ģenētiskajā materiālā. Mūsdienu Eiropas ģenētiskajā kartē Baltijas jūras apgabals izceļas ar to, ka šeit dzīvojošajiem cilvēkiem īpaši liels ir Rietumeiropas mednieku–vācēju populācijas ģenētiskais mantojums, taču agro Eiropas zemkopju ģenētiskā ietekme ir krietni mazākā proporcijā.

Pirmās dienas trešā sesija bija veltīta bioarheoloģijā jau ilgstoši aktuālai tēmai – tuberkulozes pazīmju pētījumiem seno cilvēku kaulos. Kaut arī tuberkuloze ir viena no izplatītākajām vēsturisko sabiedrību cilvēku saslimšanām, kuru hroniskas stadijas atstāj atpazīstamas pēdas cilvēku kaulu struktūrā, tomēr atpazīšanas metodoloģiju un pētniecību joprojām iespējams pilnveidot. Piemēram, viens no aktuālajiem jautājumiem ir tuberkulozes pazīmju atpazīšana bērnu kaulos, jo bieži vien augošie organismi tuberkulozes nodarītajam postam padodas ātrāk un bērni nomirst vēl pirms nepārprotamu tuberkulozes pazīmju rašanās kaulos. Pētniece no Dānijas Dorte Pedersena (*Dorthe D. Pedersen*) prezentēja savus pētījumus, kuru gaitā meklētas specifiskas pazīmes, kuras ļautu atpazīt agrīnas tuberkulozes saslimšanas gadījumus tieši bērnu kaulos.

Interesants bija arī Lietuvu un Vāciju pārstāvošo zinātnieku (*Rimantas Jankauskas, Dario Piombino-Mascali, Stephanie Panzer*) pētījums par tuberkulozes pazīmēm nejauši mumificētos mīkstajos audos un kaulos Viļņas baznīcā apbedītajiem indivīdiem. Tikusi izmantota nedestruktīva un neinvazīva metode – šo indivīdu mirstīgās atliekas pētītas ar datortomogrāfijas palīdzību.

Pirmās dienas noslēdzošā sesija bija veltīta dažādiem patoloģiju un traumu pētījumiem. Kaut arī bioarheoloģijas centrālais izpētes objekts visbiežāk ir cilvēku mirstīgās atliekas, tomēr parasti zinātniekiem šo indivīdu dzīves laikā pārciestās sāpes un nāves iemesli nerada tiešas emocijas, tas tiek skatīts kā zinātniskai izpētei piemērots materiāls, kuru izpētot iespējams iegūt jaunas ziņas, kas papildina mūsu zināšanas par aizvēsturi un vēsturi. Taču šajā konferencē tika nolasīti divi referāti, kas, domājams, reti kuru spēja atstāt pilnīgi vienaldzīgu un saglabāt emocionālu distanci. Viens no tiem bija Igaunijas zinātnieku pētījums par 10 vīriešu kolektīvo apbedījumu no 13. gadsimta, ko prezentēja Martins Malve (*Martin Malve*). Visi apbedītie vīrieši, kuru vecums svārstījās no pusaudža līdz pat pāri 50 gadiem, bija miruši no smagiem ieroču radītiem ievainojumiem. Traumu raksturs, cirtieņu

pēdu morfoloģija apvienojumā ar zināšanām par 13. gadsimta kaujas tehnikām bija ļāvis daļēji rekonstruēt asiņainās cīņas (vai slaktiņa?) norisi. Visjaunākais indivīds, piemēram, bija miris bēgot, kā varēja secināt no cirtiena pēdām ribu muguras daļā. Vienam no vīriešiem atrada arī kaulā iestrēgušu bultas galu, kuras forma liek domāt par tās piederību senkrievu materiālajai kultūrai. Otrs šāds emocionāli piesātināts bija Lietuvas un ASV zinātnieku (*Rimantas Jankauskas, Justina Kozakaitė, Tosha L. Dupras, Lana J. Williams*) kopīgais pētījums par bērna apbedījumu no 16.–18. gadsimta kapulauka – skeleta stāvoklis liecināja par nopietnas un ilgstošas vardarbības sekām. Daudzos kaulos bija vardarbīgu traumu pazīmes dažādās sadzīšanas stadijās, un viena no traumām arī bija uzskatāma par nāves cēloni. Abi šie gadījumi izcēlās tieši ar savu izteikto individualitāti un konkrēto cilvēku fizisko ciešanu nopietno atspoguļošanos skeleta kaulos. Tas bija spēcīgs atgādinājums, ka mūsu pētniecības centrālie objekti ir bijuši dzīvi cilvēki ar savu dzīvi, pārdzīvojumiem, sapņiem, bet arī ar fiziskām ciešanām, kuru klātbūtni dažreiz mēs varam konstatēt savā pētniecībā.

Konferences otro dienu aizsāka sesija, kas veltīta cilvēku senākās apdzīvotības – akmens un bronzas laikmeta – pētījumiem. Šo laikmetu pētniecībā arheologu sadarbībai ar dažādu dabaszinātņu pārstāvjiem ir jau ilga un nozīmīgiem rezultātiem bagāta vēsture. Šī konferences sesija parādīja, ka aktīva sadarbība turpinās un attīstās. Dažreiz gan iegūtie rezultāti nonāk pretrunā ar līdzšinējām arheoloģijas atziņām, līdz ar to radot vairāk jautājumus nekā atbilžu. Tā tas bija arī gadījumā ar vienu no šīs sesijas referātiem. Latvijas un Somijas kolēģu sadarbības rezultātā (Andrejs Vasks, Gunita Zariņa, Marku Oinonens (*Markku Oinonen*), Mika Lavento (*Mika Lavento*)) tikusi veikta ^{14}C datēšana vairākiem Ķivutkalna paraugiem. Šie datējumi apšaubā arheoloģisko koncepciju par to, ka sākumā Ķivutkalnā ticis ierīkots kapulauks, bet jau vēlāk virs kapulauka ierīkota apmetne. ^{14}C datējumi kapulauku un apmetni datē ar vienu laiku. Pētījumus par šo jautājumu noteikti būtu nepieciešams turpināt. Tāpat turpmāku pētījumu nepieciešamību uzsvēra arheoloģe Ilga Zagorska savā referātā par vairākiem kolektīvajiem apbedījumiem Zvejnieku akmens laikmeta kapulaukā. Ir tikušas izvirzītas vairākas ticamas versijas par kolektīvi apbedīto individu savstarpējo saistību un iemesliem, kādēļ tie apbedīti kopā, tomēr nevienu no šīm versijām

pagaidām nav bijis iespējams neapšaubāmi pierādīt vai arī pamatoti noraidīt.

Otrajā sesijā tika prezentēti dažādi fiziskās antropoloģijas pētījumi gan paleopatoloģijā un galvaskausu morfoloģijā, gan arī kremēto apbedījumu skeleta palieku pētniecībā. Tādējādi redzams, ka fiziskās antropoloģijas disciplīna, kaut arī senākā no bioarheoloģijas jomām, savu aktualitāti aizvēstures un vēstures jautājumu risināšanā nav zaudējusi un turpina attīstīties.

Konferences noslēdzošajā sesijā vārds tika dots vairākiem pētniekiem, kas uzstājās ar īpaši specifisku pētījumu tēmām. Māris Zunde prezentēja savu dendrohronoloģijas pētījumu par koku gadskārtu riņķu platumu korelāciju ar vēstures avotos atrodamajām ziņām par epidēmiju un bada gadiem, kā arī ikgadējām temperatūras svārstībām. Šis pētījums labi demonstrēja ciešo saistību starp cilvēkiem un dažādiem dabas faktoriem (piemēram, klimata izmaiņas, kas izraisa neražas gadus). Tika pārstāvēta arī sociālās bioarheoloģijas joma ar Aijas Vilkas referātu par dzimuma un dzimtes jautājumiem dzelzs laikmeta bērnu kapa piedevu kontekstā. A. Vilkas līdzšinējie pētījumi liecina, ka Latvijas teritorijā dzelzs laikmetā abu dzimumu bērni līdz dažu gadu vecumam tikuši apglabāti ar kapa piedevām, kas vairāk raksturīgas sievietu dzimtei. Interesi saistīja arī zviedru, islandiešu, britu un amerikāņu zinātnieku sadarbības rezultātā tapušais pētījums par neparastu rotājuma fragmenta atradumu kādā Islandes klosterī – ar proteīnu sekvencēšanas metodi bija noskaidrots, ka rotājums, kas atdarina kontinentālajā Eiropā izplatītos greznos zelta un zīda rotājumus, izgatavots no vietējā dzīvnieka – aitas – vilnas, savukārt dārgmetāls aizstāts ar vara lenti. Jautājumu par zinātnisko pētījumu popularizēšanu un jauno atklājumu pieejamību plašākai sabiedrībai savā referātā risināja Aili Marnica, runājot par procesu, kā bioarheoloģijas zinātnes atziņas tiek prezentētas Latvijas Dabas muzeja ekspozīcijā, kā arī citu muzeja aktivitāšu ietvaros.

Kā zināms, bioarheoloģijā īpaši nozīmīga ir starpdisciplinārā sadarbība dažādu zinātņu nozaru pārstāvju starpā. Tas bija redzams arī šajā konferencē, kur daudziem referātiem bija vairāki līdzautori, dažādu jomu un nereti arī dažādu valstu pārstāvji, un katrs bija devis savas zinātņu nozares specifisko skatījumu bioarheoloģijai aktuālu tēmu pētīšanā. Nolasītajos referātos bija rodamas gan daudzas jaunas

atziņas, inovatīvi skatījumi par aizvēsturi un vēsturi, gan arī tika pārskatīti un revidēti daži no līdzšinējiem uzskatiem. Vairums referātu raisīja interesantas diskusijas starp konferences dalībniekiem, kurās aktīvi iesaistījās arī klausītāji. Neapšaubāmi šī konference ir veicinājusi vērtīgu domu apmaiņu un turpmāku starptautisku zinātnisku sadarbību un devusi savu artavu interesantiem nākotnes pētījumiem bioarheoloģijā. Konferences noslēgumā tika nolemts, ka Baltijas bioarheologu konferenču tradīcija tiks turpināta, nākamajā reizē to rīkojot jau kādā citā Baltijas jūras valstī.

Ir publicēts konferences tēžu krājums (*3rd Baltic Bioarchaeology Meeting. Programme and Abstracts. May 14–17, 2014, Riga, Latvia*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2014), ar ko intereseenti var iepazīties Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Daļa no konferences apskatāma LU mājaslapas videoierakstu arhīvā (<http://www.lu.lv/par/mediji/video/konferences/>).

Raksts tapis LZP projekta Nr. 276/2012 ietvaros

Dardega Legzdiņa

17. STARPTAUTISKĀ ZINĀTNISKĀ KONFERENCE “SABIEDRĪBA UN KULTŪRA: ZINĀTNE LAIKU LOKOS” LIEPĀJAS UNIVERSITĀTĒ

Liepājas Universitātes Vadības un sociālo zinātņu fakultāte un Dabas un Inženierzinātņu fakultāte, kā arī Socioloģisko pētījumu centrs sadarbībā ar Melardalenas augstskolas Sociālo zinātņu departamentu Zviedrijā 2014. gada 22. un 23. maijā rīkoja zinātnisku konferenci, kas bija veltīta arī Liepājas Universitātes 60 gadu jubilejai. Konference notika Liepājas Universitātes telpās. Pēc konferences atklāšanas un plenārsēdes pirmās daļas, kurā uzstājās Liepājas un Ventspils, kā arī Lietuvas, Ukrainas pētnieki, jau pirmajā dienā ritēja spraigs darbs trijās sekcijās, no kurām viena bija veltīta tiesību zinātnēm, otra – socioloģijai, bet trešā – arheologam, muzeju darbiniekam un pedagogam Pēterim Stepiņam.